

МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.938.3

А. О. Аталієва

викладач

ДНЗ «Одеський навчальний центр № 14»

при Одеській виправній колонії № 14,

здобувач кафедри клінічної психології

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ДЕЯКІ АСОЦІАЦІЇ МІЖ ПСИХОМЕТРИЧНОЮ ОЦІНКОЮ ОСОБИСТОСТІ ТА ПРОЕКТИВНИМ ТЕСТОМ – ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ

Стаття присвячена дослідженню індивідуально-особистісних особливостей, а саме виявленню взаємозв'язків між психометричними тестами та проєктивними методиками. Зокрема, в дослідженні окреслено також гендерні відмінності за індивідуально-особистісними особливостями, діагностованими за допомогою тесту NEO-PIR, заснованому на концепції «Великої П'ятірки», і характеристиками, виявленими за допомогою проєктивної методики «Будинок, Дерево, Людина». Наведені у статті дані засвідчують наявність значущих взаємозв'язків між результатами психометричного тесту та проєктивної методики, що наголошує на доцільності комплексного застосування різних психодіагностичних методів з метою здійснення найбільш повного дослідження особистісних характеристик та особливостей.

Ключові слова: психометричні тести, проєктивні методики, якісний метод, особистісні особливості, гендерні відмінності.

Постановка проблеми. Діагностика особистості є важливим компонентом оцінки людини як в контексті клінічних досліджень, так і стосовно педагогічної практики, наприклад, при виявленні професійних здібностей, а також у зв'язку з дослідженнями у віковій психології. З метою виявлення індивідуально-особистісних особливостей використовуються психометричні тести і проєктивні техніки. При цьому проєктивні тести часто протиставляються психометричним методам у зв'язку з тим, що оцінка проєктивних тестів неминуче пов'язана з суб'єктивним компонентом – особистістю самого дослідника. Водночас таке протиставлення є спрощеним і знижує можливості проєктивного методу.

Отже, наявність певних методичних суперечностей наголошує на необхідності подальшої розробки даної наукової проблематики, що має безперечне наукове та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На думку А. Анастасії, «особливу цінність проєктивні методики набувають тоді, коли їх результати інтерпретуються якісними методами, а не в тих випадках, коли результати їх застосування обробляються кількісно та інтерпретуються так, нібито вони були отримані за допомогою об'єктивних психометричних інструментів» (Цит. по [11]).

З іншого боку, багатьма авторами висловлюється точка зору про необхідність обов'язкового співвіднесення «проєктивного матеріалу» з результатами, отриманими іншими методами [2; 12]. Дані, отримані за допомогою проєктивних методик, так само як і отримані за допомогою психометричних тестів, не повинні бути прийняті як остаточні, проте вони допомагають проникнути у важко діагностовані особистісні особливості, що не піддаються «об'єктивній» оцінці. У цьому сенсі зіставлення даних психометричних тестів з результатами проєктивних технік може становити інтерес з точки зору розуміння взаємовідносин між суб'єктивними і об'єктивними оцінками особистості [11].

Отже, **головною метою** даного дослідження є вивчення взаємозв'язку між результатами оцінки психометричних характеристик особистості за допомогою стандартних та проєктивних методик.

Виклад основного матеріалу. У цій роботі, під керівництвом доктора медичних наук професора В.А. Розанова ми спробували виявити логічно обґрунтовані взаємозв'язки між психометричними характеристиками особистості, оціненими за допомогою тесту NEO-PIR, заснованого на концепції «Великої П'ятірки», і характеристиками, що

виявляються за допомогою одного з найстаріших проективних тестів – «Будинок, Дерево, Людина» (БДЛ), з урахуванням статі випробуваних [13, 14]. Вибір даного проективного тесту продиктований тим, що для нього свого часу була розроблена шкальна оцінка симптомокомплексу – набору щодо об'єктивно оцінюваних показників [8, 9]. Це дозволяє проводити статистичну обробку отриманих цифрових даних.

У дослідженні взяли участь 27 чоловіків (середній вік – 22,5 років) і 20 жінок (середній вік – 26,5 років), всі учасники виступали в якості здорових добровольців, залучення їх в дослідження здійснювалося шляхом звернення до установи, вищого навчального закладу, державної та приватної компанії, на основі добровільності. Тестування проводилося в якомога більш стандартизованих умовах, в спокійній обстановці, і займало в середньому 90 хвилин.

Ліцензований тест NEO-PIR використовувався в рамках участі в проекті з вивчення суїцидальної поведінки GISS (керівник в Україні – проф. В.А. Розанов) при зборі даних контрольної групи. Особистісний опитувальник NEO-PIR (NEO Personality Inventory) розроблений американськими авторами P.T. Costa і R.R. McCrae [15]. Опитувальник адаптований для застосування в російськомовному середовищі В. Орлом,

А. Рукавишниковим, І. Сеніним [7]. Інструмент включає 240 тверджень, ступінь згоди / незгоди з якими тестований повинен оцінити за п'ятибальною шкалою Лайкерта. Опитувальник побудований на основі так званої «Пятифакторної» моделі особистості (Big Five або Five Factors Model) [5; 16; 17] і призначений для вимірювання 5 сфер або областей особистості: Нейротизм (Neuroticism), Екстраверсія (Extraversion), Відкритість досвіду (Openness to Experience), Співпраця, або Дружелюбність (Agreeableness), Сумлінність, або Почуття обов'язку (Conscientiousness). Кожна з цих п'яти шкал містить у собі 6 субшкал (табл. 1).

Що стосується проективного методу Бука, то нами для цілей аналізу малюнків випробуваних взята система кількісної оцінки методики БДЛ, розроблена Р.Ф. Беляускайте [8] на основі керівництва Дж. Бука. Нею всі виявлені в даному тесті ознаки були об'єднані у вісім симптомокомплексів, що дозволяють проводити порівняльний аналіз даних в різних групах випробуваних. Симптомокомплекси, а саме: 1) Ворожість; 2) Конфліктність; 3) Тривожність; 4) Депресивність; 5) Незахищеність; 6) Недовіра до себе; 7) Труднощі спілкування; 8) Почуття неповноцінності, були доповнені двома симптомокомплексами, виявленими і охарактеризованими І.А. Фурмановим, а саме: 9) Агресивність і 10) Негативізм [10].

Таблиця 1

Шкали и субшкали, вимірювані опитувальником NEO-PIR

Шкали	Позначення	Підшкали	Позначення
Нейротизм	N	тривога	N1
		ворожість	N2
		депресія	N3
		сором'язливість	N4
		імпульсивність	N5
		вразливість	N6
Екстраверсія	E	сердечність	E1
		товариськість	E2
		впевненість	E3
		активність	E4
		погоня за враженнями	E5
		позитивні емоції	E6
Відкритість досвіду	O	фантазія	O1
		естетика	O2
		почуття	O3
		дії	O4
		ідеї	O5
		цінності	O6
Співпраця, дружелюбність	A	довірливість	A1
		відвертість	A2
		альтруїзм	A3
		поступливість	A4
		скромність	A5
		сердечність	A6
Сумлінність, почуття обов'язку	C	компетентність	C1
		порядок	C2
		обов'язковість	C3
		прагнення до досягнень	C4
		самодисципліна	C5
		скрупульозність	C6

Результати оцінки особистості за основними шкалами NEO-PIR наведені в табл. 2.

Таблиця 2
Виявлені значення основних шкал особистості чоловіків і жінок у вибірці здорових добровольців

базові шкали	чоловіки		жінки	
	M	SD	M	SD
N	49,433	10,276	49,800	12,429
E	52,320	10,639	47,300	11,268
O	54,691	8,282	51,600	8,756
A	48,464	10,051	43,950	11,610
C	52,072	9,528	48,000	8,633

Як видно з наведених даних, всі значення основних шкал в нашій вибірці близькі до нормативних (50 балів), відмінності між чоловіками і жінками найбільш помітні за такими шкалами, як Екстраверсія, Дружелюбність і Почуття боргу (у чоловіків в середньому вище). Всі ці відмінності статистично не достовірні. У той же час за таким важливим показником, як Нейротизм, обидві статі практично не відрізняються. Нами також проведено порівняння між чоловіками і жінками за всіма іншими показниками (підшкалам NEO-PIR). Фактичні дані тут не наведено, оскільки всі вони також знаходяться в межах норми і близькі до 50. У той же час за кількома підшкалами, зокрема такими як N5, E1, E2, O2 і C5, чоловіки демонстрували достовірно ($P < 0, 05$) вищі бали, ніж жінки. Таким чином, в масі своїй в даній вибірці чоловіки більш імпульсивні, більш сердечні і товариські, більшою мірою цікавляться мистецтвом і відрізняються більш високою самодисципліною. Тут і далі трактування шкал і підшкал опитувальника NEO-PIR дається відповідно до методичних вказівок розробників інструменту [5; 7; 15].

Результати бальної оцінки проективного тесту БДЛ наведені в таблиці 3.

Нормативні дані для симптомокомплексів БДЛ не існують, проте в рекомендаціях [8; 10] наведені максимально можливі бали. Виходячи з цього, дана вибірка характеризується низькими зна-

ченнями всіх шкал, середні значення як у чоловіків, так і жінок знаходяться в межах 10–40% від максимуму. Найбільше значення спостерігається для такого показника, як ворожість (40%), мінімальне – для конфліктності (10%). Порівняння чоловіків і жінок за показниками БДЛ свідчить про більш високу ворожість, агресивність і тривожність жінок (за двома останніми показниками – статистично достовірно, $p < 0, 05$).

Нами проведено крос-кореляційний аналіз з метою виявлення значимих кореляцій між психометричними показниками і результатом проективного тесту. Статистично підтверджені кореляції виявилися різними у чоловіків і жінок. Так, за основними шкалами опитувальника NEO-PIR в групі здорових чоловіків Відкритість досвіду (O) виявилася пов'язана слабким прямим зв'язком з Конфліктністю по БДЛ ($r = ,203$ $p = ,047$), а Дружелюбність – приблизно такої ж сили зворотнім зв'язком з Труднощами комунікації ($r = -,213$ $p = ,036$). У групі жінок Екстраверсія виявилася у зворотній і сильній кореляції з Ворожістю за даними проективного тесту ($r = -,683$ $p = ,001$), а Свідомість негативно корелювала з Депресивністю ($r = -,486$ $p = ,030$). За підшкалами NEO-PIR ніяких кореляцій з даними тесту БДЛ не було виявлено.

Отримані дані, зокрема деякі психометричні відмінності між чоловіками і жінками, в даній вибірці можна пояснити двома обставинами. По-перше, чоловіки були трохи молодші (хоча в цілому і чоловіки, і жінки належать одній віковій категорії – молоді дорослі). По-друге, в число чоловіків потрапили військовослужбовці, що могло вплинути на їх особистісні особливості, зокрема на такі якості, як самодисципліна і імпульсивність.

Що стосується результатів проективного тесту БДЛ, то виявлені достовірно вищі бали у жінок за таким показником, як тривожність, цілком очікувані. Більш висока тривожність серед жінок – добре відомий факт, він трактується зазвичай з позицій стресостійкості представників різних статей [6]. Тривожність у жінок істотно залежить від проходження кризових періодів життя [3], і в

Таблиця 3

Бальна оцінка симптомокомплексу теста БДЛ у чоловіків і жінок

Компоненти симптомокомплексу і максимально можливі бали	чоловіки		жінки	
	M	SD	M	SD
Ворожість (15)	5,856	2,618	6,250	2,789
Конфліктність, фрустрація (23)	2,196	0,909	2,300	0,923
Агресивність (29)	5,340	3,092	7,350	2,739
Негативізм (16)	2,536	1,041	3,100	1,804
Тривожність (33)	3,670	2,070	4,950	2,438
Депресивність (10)	1,639	0,780	1,550	0,826
Незахищеність (32)	5,113	1,069	5,250	1,650
Недовіра до себе (8)	2,258	1,184	2,100	1,021
Почуття неповноцінності (16)	2,361	1,371	2,550	1,317
Важкості спілкування (18)	3,485	1,792	2,850	1,461

зв'язку з цим невелика різниця у віці, яка спостерігається в нашому випадку, могла зіграти свою роль. Дещо несподівано виглядають дані про більш високу агресивність жінок. У той же час саме та обставина, що це виявлено на основі проєктивного тесту, може розглядатися як цікаве спостереження. Більшість досліджень, в тому числі присвячених різним віковим групам, свідчать про те, що агресивність більшою мірою властива чоловікам [1], в той же час чоловіки і жінки проявляють агресію по-різному, і багато оцінок пов'язані в тому числі з усталеними уявленнями про ці відмінності [1; 4].

З точки зору цілей і завдань даного дослідження найбільший інтерес представляють результати кореляцій між показниками психометричного особистісного тесту і проєктивного тесту.

У чоловіків Відкритість досвіду (О) виявилася пов'язаною слабким прямим зв'язком з Конфліктністю по ДДЧ. Фактор О включає в себе такі риси, як активна уява, естетична чутливість, увага до почуттів інших, гнучкість розуму, незалежність в судженнях і оцінках. «Відкриті» індивіди відкриті новим ідеям і легше сприймають нетрадиційні цінності, вони менш консервативні. Вони переживають емоції (як негативні, так і позитивні) більш інтенсивно і яскраво, ніж «закриті» індивіди. «Закриті» ж люди емоційно бідніші, більш консервативні, догматичні в своїх поглядах, хоча це і не означає підвищеної авторитарності [5]. Той факт, що ця якість прямо корелювала з конфліктністю, може означати, що на підсвідомому рівні такі індивіди більш готові до конфлікту в зв'язку з цими своїми якостями і частіше стикаються в житті з конфліктними ситуаціями через свою відкритість, можливо, нетрадиційність.

Друга значуща кореляція, виявлена у чоловіків, це слабкий зворотній зв'язок між Дружелюбністю за тестом NEO-PIR і Труднощами комунікації за тестом БДЛ. Дружелюбність – особистісний вимір, що відображає особливості міжособистісної взаємодії в аспекті дихотомії «співпраця / конкуренція». Люди з високими значеннями за цією шкалою більш альтруїстичні, прагнуть допомагати іншим. Навпаки, індивіди з низьким рівнем фактору «Дружелюбність» більш егоцентричні і конкурентні. Вважається, що як надлишок, так і недолік цієї риси має свої адаптивні і неадаптивні варіанти, а також надмірний рівень Дружелюбності пов'язують із залежністю від інших або від групи, а його дефіцит – з нарцистичними, параноїдальними та антисоціальними особистісними розладами [5]. Той факт, що Дружелюбність у чоловіків виявилася негативно пов'язаною з Труднощами комунікації, дозволяє стверджувати, що чим більше злагідні, доброзичливі і схильні до співпраці чоловіки, тим менше у них складнощів у спілкуванні з іншими людьми.

Що стосується жінок, то виявлені у них кореляції між особистісними якостями за даними психометрії і за даними проєктивного тесту також цілком зрозумілі. Так, у жінок було знайдено середньої сили (що наближається до сильної) зворотний зв'язок між Екстраверсією і Ворожістю. Відповідно до опису NEO-PIR базовою рисою екстравертів є товариськість. Вони вважають за краще бути в суспільстві; завжди напористі, активні, оптимістичні і життєрадісні; люблять ризик і пов'язане з ним збудження; активно шукають гострі відчуття і прагнуть до зовнішньої «стимуляції». Інтроверсія в рамках Big 5 концептуалізується як «відсутність» екстраверсії [5]. Люди з низьким рівнем фактору Е стримані, вважають за краще бути самотніми і незалежними. Відповідно, вони підсвідомо менш ворожі, більш сердечні у відносинах, проявляють теплоту і позитивність.

Друга виявлена кореляція (зворотна, середньої сили) пов'язує між собою Свідомість за NEO-PIR і Депресивність за БДЛ. Свідомість в рамках концепції Big 5 пов'язують зі здатністю до тривалих вольових зусиль, уміння слідувати довгостроковим життєвим цілям, зі здатністю до планування поведінки і контролю над своїми імпульсами. Високі значення цього чинника пов'язані також з такими рисами, як скрупульозність, пунктуальність, надійність, визнання цінності моральних принципів. Низькі бали за цією шкалою говорять про меншу вимогливість до себе, млявості і апатії в досягненні професійних цілей, відсутності здорової амбітності [5]. Той факт, що у жінок цей вимір негативно корелює з Депресивністю, можна розцінювати як прояв системності, стійкості, впевненості. Безсумнівно, наявність депресивних тенденцій ніяк не сприяє тривалим вольовим зусиллям, навпаки – знижує прояви вольового компонента.

Висновки. Таким чином, в цій роботі нами виявлено досить логічні зв'язки між показниками, виявленими за допомогою міжнародно-визнаного опитувальника, заснованого на концепції Big 5, який відомий своєю культурною універсальністю і широким застосуванням, і даними, отриманими на підставі оцінки проєктивного тесту БДЛ.

Отже, відкритість досвіду серед представників чоловічої статі позитивним чином пов'язана із рівнем конфліктності, що зумовлено вищою відкритістю та емоційністю досліджуваних, які своєю чергою частіше стикаються з конфліктними ситуаціями через власну відкритість та нетрадиційність. Дружелюбність у чоловіків негативним чином пов'язана із труднощами комунікації, що представляється цілком логічною закономірністю.

У жінок екстравертованість негативно пов'язана з рівнем ворожості та агресивності, що є цілком обґрунтованим та традиційним. Рівень усвідомлюваності негативно пов'язана з рівнем ворожості та агресивності, що є цілком обґрунтованим та традиційним. Рівень усвідомлюваності негативно пов'язана з рівнем ворожості та агресивності, що є цілком обґрунтованим та традиційним.

депресивністю, проявом чого є негативний вплив депресивних тенденцій на здатність особистості свідомо планувати поведінку, спрямовану на реалізацію довгострокових життєвих цілей.

Ця обставина, на наш погляд, свідчить на користь того, що виявлені за допомогою проективного тесту особистісні особливості настільки ж валідні, як і результати досить складного психометричного тесту. Це говорить на користь більш широкого застосування тесту БДЛ – одного з найстаріших проектних тестів, який не втратив свого значення.

Література:

1. Берковіц Л. Агресія. Причини, наслідки і контроль. СПб: Прайм-Еврознак, Москва: ОЛМА-Пресс, 2002. 512 с.
2. Бурлачук Л. Ф. Введення в проектну психологію. Київ: Ніка-Центр, Віст-С, 1997. 128 с.
3. Гвоздецька В.К. Психологічні особливості чоловіків і жінок в різні періоди вікових криз. *Sciences of Europe*. 2016. № 9–4 (9). С. 12–24.
4. Кузьмініх А.А., Еніколопов С.Н. Існуючі уявлення про чоловічу і жіночу агресію. *Психологічна наука і освіта*. 2011. № 5. С. 70–80.
5. Лаак Я., Бругман Г. Віг 5: Як виміряти людську індивідуальність: Оцінки та опису / пер. з англ. М.К. Павлової. М.: Книжковий дім «Університет», 2003. 112 с.
6. Міхеєва О.В. Про особливості співвідношення стресостійкості і тривожності у чоловіків і жінок. *Вісник Російського університету дружби народів. Психологія і педагогіка*. 2016. № 2. С. 84–90.
7. Орел В.Е., Рукавишников А.А., Сенін І.Г. Розробка російськомовної версії особистісного тесту NEO-PIR. Рук. деп. в ІНІСН № 52220, 09.10.97
8. Проективна психологія. Бук Дж. Тест «будинок, дерево, людина» (ДДЧ) / Дж. Бук / пер. з англ. М.: Квітень Прес, 2000. 528 с.
9. Семенова З.Ф., Семенова С.В. Психологічні малюнкові тести. Методика «Будинок – Дерево – Людина». Москва: Сова, 2007. 190 с.
10. Фурманов І.А. Дитяча агресивність: психодіагностика та корекція. Мінськ: Ільїн В.П., 1996. 192 с.
11. Шляпникова І.А. Проективні методи психодіагностики. Челябінськ: ЮУрГУ, 2005. 71 с.
12. Романова Е.С. Графічні методи в практичній психології. СПб.: Мова, 2001. 529 с.
13. Buck J. The HTP Technique, A Qualitative and Quantitative Scoring Method. *Journal of Clinical Psychology Monograph Supplement*. 1948. No. 5. P. 1–120.
14. Buck J. House-tree-person drawing technique. *Contribution toward Medical Psychology*. NY, 1953.
15. Costa P.T., McCrae R. R. NEO RI-R. Professional Manual / Psychological Assessment Resources. Inc. 1992.
16. Digman J. M. Personality structure: Emergence of the five-factor model. *Annual review of psychology*. 1990. Vol. 41. No. 1. P. 417–440.
17. McCrae R. R., Costa Jr P. T. Personality trait structure as a human universal. *American psychologist*. 1997. Vol. 52. No. 5. P. 509–516.

Аталиева А. А. Некоторые ассоциации между психометрической оценкой личности и проективным тестом – гендерные отличия

Статья посвящена исследованию индивидуально-личностных особенностей, а именно выявлению взаимосвязей между психометрическими тестами и проективными методиками. В частности, в исследовании обозначены также различия по индивидуально-личностным особенностям, диагностированным с помощью теста NEO-PIR, основанного на концепции «Большой Пятерки», и характеристиками, выявленными с помощью проективной методики «Дом, дерево, человек». Приведенные в статье данные свидетельствуют о наличии значимых взаимосвязей между результатами психометрического теста и проективной методики, отмечают целесообразность комплексного применения различных психодиагностических методов с целью осуществления наиболее полного исследования личностных характеристик и особенностей.

Ключевые слова: психометрические тесты, проективные методики, качественный метод, личностные особенности, различия.

Ataliieva A. A. Some associations between psychometric assessment of personality and project test – gender differences

The research paper deals with the study of individual personality features, namely, the identification of relationships between psychometric tests and projective techniques. The obtained results confirm the higher level of impulsiveness, cordiality and sociability among male representatives and a higher level of hostility, aggressiveness and anxiety among women. The latter fact does not correspond to the traditional views and is a very interesting regularity obtained on the basis of a projective test. The results of this study also confirm the existence of significant correlation between the indicators of the psychometric test and the projective method.

Key words: psychometric tests, projective methods, qualitative method, personality traits, gender differences.